

פרשת מטות: מתי המאחר לתת צדקה עובר באיסור

פתיחה

בפרשת השבוע עוסקת התורה בדיני נדרים וכותבת, שיש להוציא את הנדר בפה בשביל שיחול: "לא יחל דברו ככל-היצא מפיו יִעֲשֶׂה". כפי שראינו במקום אחר (מטות שנה ה'), אין מחלוקת שלכתחילה לא מומלץ לנדור נדרים, בין השאר מחשש שמא לא יקיימו אותם, ומצווה להפר נדרים מעין אלו. עוד ראינו שנחלקו הפוסקים, האם מותר להפר נדר שהתקבל בעת צרה:

א. בשו"ת **בנימין זאב** (ס' 100) כתב, שרק במקום אונס גדול ובשעת הדחק ניתן להפר נדר שקיבלו בעת צרה. בטעם הדבר נימק, שנדר בעת צרה הוא מעין תפילה ובקשה מהקב"ה, ומשום כך הפרה לאחר ההצלה מהווה מעין תרמית כלפי הקב"ה. נראה שכך פסק גם **הרמ"א** (רכח, מה), שיש להתיר נדר מעין זה רק לצורך גדול או במקום מצווה. ובלשון הרמ"א:

"הגה: ואם כבר נדר כך, אין להתירו אלא במקום מצווה, כדין נדר שהודר על דעת רבים (מהר"ם מפדואה ס' י'). וכן נדר קו שנדר בשעת צרה, אין להתיר אלא לצורך מצווה או לצורך גדול, כמו נדר על דעת רבים. קח ומיהו אם התירו בדיעבד, מותר, כמו שנתבאר בנדר שעל דעת רבים."

ב. **התשב"ץ** (ב, קלא) חלוק וסבור, שניתן להפר גם נדר שקיבלו בעת צרה, וכן משמע **מהשולחן ערוך** שלא כתב שיש תנאים מיוחדים להפרת נדר בעת צרה. ראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת שבת (קז ע"ב) הכותבת, שבעל הבית בדרום נדר את כל נכסיו כיוון שבנו לא למד תורה, ולמרות שמדובר בנדר בעת צרה ומצווה, כאשר הלך אל חכמי הדרום התירו לו את נדרו.

ג. מעין גישת ביניים נקט **המהרש"ל** (גיטין ד, ט) שנקט, שאכן מעיקר הדין אין מניעה להפר נדר שקיבלו בעת צרה וכפי שאפשר להפר כל נדר, אלא שלכתחילה בכל זאת יש להשתדל לקיימו, בגלל החשש שמא לאחר הפרת הנדר תחזור הצרה, שהרי ייתכן שהסיבה שהיא עברה הוא הנדר.

בעקבות העיסוק בפרשת השבוע בדיני נדרים, נעסוק השבוע במחלוקת הראשונים, מתי המתחייב לתת צדקה עובר באיסור אם אינו נותנה. כפי שנראה, המחלוקת מושפעת מהשאלה, האם היש הבדל בין נדר וקרנן שאדם מתחייב להביא לבית המקדש, לצדקה הניתנת בחי' היום - יום.

זמן הבאת הקרבן

כאשר אדם חטא ומתחייב להביא קרבן בבית המקדש, או שמרצונו הטוב התנדב להביא, הוא חייב להביאו תוך פרק זמן מסוים. רוב מוחלט של התנאים מסכים, שיש מצוות עשה להביא את הקרבן ברגל הקרוב. נחלקו התנאים במסכת ראש השנה (ד ע"א) ובעקבותיהם הראשונים, מתי הנודר עובר על הלאו של 'בל תאחר':

א. **סבב רגלים**: דעה ראשונה, היא דעתם של רבי שמעון ורבי שמעון בר יוחאי שסברו, שרק כאשר עובר סבב של שלושה רגלים, שבו חג הפסח ראשון, נודר הקרבן עובר על בל תאחר. לכן אם לדוגמא הוא התחייב לפני שבועות, יעברו חמישה רגלים עד שיעבור בבל תאחר (שבועות, סוכות, פסח, שבועות, סוכות). התחייב לפני סוכות - ארבעה, וכן על זו הדרך.

כדעה זו נקטו להלכה רוב הראשונים, וביניהם **הרי"ף** (א, א בדה"ר), **המאירי** (ד"ה אחד הנודר), **הריטב"א** (ד"ה אמר רב), **התוספות** **רי"ד** (ד"ה ולרגלים) ועוד. הסיבה שפסקו כך היא, שהמשנה בתחילת מסכת ראש השנה מביאה את דעתו של רבי שמעון ללא כל חולק, ומשמע שהלכה כמותו. ובלשונו של התוספות רי"ד:

"תניא ר' שמעון אומר שלשה רגלים כסדרן וחג המצות תחילה, וכך היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: רגלים פעמים שלשה, פעמים ארבעה, פעמים חמשה, כיצד? נדר לפני הפסח הרי כאן שלשה, לפני עצרת (שבועות) הרי כאן חמשה, לפני החג (סוכות) הרי כאן ארבעה. והכי קיימא לן (= וכך אנו פוסקים) דהלכתא כסתם משנה."

ב. **שני רגלים**: דעה שניה בגמרא, היא דעתו של רבי אליעזר בן יעקב. הוא סבר, שבשביל לעבור על לאו של בל תאחר צריך להשהות את הבאת הקרבן שני רגלים, כאשר אין חשיבות לסדרם. כדעה זו פסק **היראים** (שצג, דפוס חדש), כיוון שהגמרא במסכת עירובין (סב ע"ב) כותבת שמשנת רבי אליעזר בן יעקב 'קב ונקי', דהיינו נקייה משיבושים.

ג. **שלושה רגלים**: דעה שלישית בגמרא שנפסקה להלכה **ברמב"ם** (מעשה הקורבנות יד, יג), היא דעתו של תנא קמא. לדעתו אדם שהשהה את קורבנו שלושה רגלים, עובר על בל תאחר. ההבדל בין שיטתו לשיטת רבי שמעון שראינו לעיל, שרבי שמעון סופר את שלושת הרגלים דווקא מפסח, ואילו לפי תנא קמא, מתחילים את הספירה מהרגל הקרוב. בביאור פסיקתו כתבו המפרשים, שמדברי רבא בהמשך הגמרא נראה שנקט כשיטה זו, ומשום כך הלכה כדברי גמרא זו.

נתינת צדקה

עד כה מחלוקת ראשונים עסקה בשאלה, מתי עוברים על לאו כאשר משהים קרבן. כפי שמובא בהמשך הגמרא, לא רק בקרבן עוברים על בל תאחר אלא גם בנתינת צדקה, ואדם שהתחייב לתת צדקה ולא מביא אותה, עובר על לאו של בל תאחר. תוך כמה זמן עליו להביא את הצדקה? יש בכך סתירה בגמרא במסכת ראש השנה:

מצד אחד הגמרא בדף ו' כותבת, שאם אדם משהה את הצדקה שהתחייב לתת, הוא עובר מיד על איסור. **מצד שני**, בדף ד' הגמרא נראה שהגמרא תולה שאלה זו במחלוקת שראינו לעיל, מתי הנודר קרבן לבית המקדש עובר באיסור. כאשר לדעת רבי

¹ **הפני יהושע** (שם) התקשה, איזו השלכה יש לשאלה מתי הנודר עובר בבל תאחר? אם לעניין איסור עשה, הרי כבר ברגל הראשון לכל השיטות עוברים, ואם משום מלכות, הרי מדובר בלאו שאין בו מעשה, עליו לא לוקים. ניתן לתרץ על פי דברי **הפרי חדש** (או"ח תצו, א) שכתב, שעל לאו שאין בו מעשה אמנם לא לוקים מדאורייתא, אבל מדרבנן כן לוקים.

שמעון תוך שלושה רגלים כסדרם, לדעת רבי אליעזר בן יעקב תוך שני רגלים, ולדעת תנא קמא שלושה רגלים.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים כיצד יש ליישב את הסתירה:

א. **התוספות** (ד"ה צדקות) תירצו, שיש שהחילוק בין הגמרות תלוי בשאלה אם יש עניים באזור. כאשר יש עניים לפני התורם, הוא חייב לתת את כספי הצדקה מיד, ואם הוא לא נותן הוא עובר בלאו. אך אם אין עניים באזור, אז רק כאשר יעברו שלושה רגלים יעבור על הלאו כמו בהפרשת קרבן שראינו לעיל (והוא צריך לחפש עניים על מנת לא לעבור על הלאו).

ה**מרדכי** (בבא בתרא תצא) הוסיף על דברי התוספות, שאין הכוונה שרק אם העניים נמצאים ממש מול עיניו של הנודר, זה נחשב מצב בו ישנם עניים והנודר יעבור על הלאו לאלתר, אלא אפילו אם הם נמצאים בעיר או סביבותיה, גם אז חובה לתת מיד. עם זאת הוסיף המרדכי, במקרה בו אדם נדר לתת צדקה בבית כנסת, אחריות הגבאי לגבות את החוב. ובלשונו:

"שליח ציבור בבית כנסת ליתן צדקה, הואיל ויודע הגבאי שהוא חייב צדקה לא עבר עד דתבע ליה גבאי. והיכא שנדר ליתן ליד הגבאי והגבאי אינו יודע שאם היה יודע היה תובע אם כן לעולם לא עבר, ומסתבר דחייב להודיע לגבאי, דודאי דווקא היכי דידע הגבאי לא עבר עד דתבע ליה."

ב. ה**רשב"א** (ד"ה וצדקות) חלק על התוספות, ונקט שאין זה משנה אם יש עניים בפני הנודר. את ההבדל בין הגמרות יישב בכך, שיש לחלק בין איסור עשה ללאו. כאשר הגמרא בדף ד' אומרת שהמשהה את הצדקה לאחר שלושה רגלים חוטא, היא מדברת על לאו של בל תאחר. כאשר היא מדברת בדף ו' על חטא לאלתר, היא מדברת על איסור עשה.

מדוע לא נקט כפירוש התוספות? אחת הסיבות לכך היא, שתמה על דבריהם, איזו משמעות יש לשאלה אם יש עניים בפני הנודר. כשם שאדם המתחייב לתת קרבן עובר בלאו רק לאחר שלושה רגלים גם אם המקדש נמצא מול עיניו, כך המתחייב צדקה לעניים יעבור בלאו רק לאחר שלושה רגלים, גם אם יש עניים בסביבתו.

ג. שיטה שלישית מופיעה ב**רמב"ם** (מתנות עניים ח, מעשה הקרבנות יד) ו**בר"ן** (א ע"ב בדה"ר). לשיטתם, כאשר הגמרא בדף ד' אומרת שהנודר עובר על בל תאחר לאחר שלושה רגלים, היא מתייחסת לאדם שנודר צדקה לבית המקדש, וכמו שאדם שנודר לבית המקדש חייב להביא את קורבנו תוך שלושה רגלים, כך גם בצדקה לבית המקדש. לעומת זאת, כאשר הגמרא בדף ו' כותבת שעובר בבל תאחר מיד, כוונתה לנודר צדקה לעניים מן היישוב. ובלשון הרמב"ם (שם):

"הצדקה הרי היא בכלל הנדרים, לפיכך האומר הרי עלי סלע לצדקה, או הרי סלע זו צדקה חייב ליתנה לעניים מיד ואם איחר עבר בבל תאחר שהרי בידו ליתן מיד ועניים מצויין הן... עברו עליו שלשה רגלים ולא הביא קורבנותיו שנדר או התנדב או שלא נתן הערכים והחרמים והדמים הרי זה עבר בלא תעשה, שנאמר: לא תאחר לשלמו."

הקושי בפירושם הוא, שלא משמע מהגמרא בדף ד' שהיא מדברת על צדקה המיועדת לבית המקדש, ובפשטות מדובר בכל סוג צדקה (אם כי הר"ן עמד על קושיה זו, אך יישב בדוחק).

להלכה

דנו האחרונים בפסק ההלכה:

א. ה**שולחן ערוך** (יו"ד רנז, ג) פסק כדעת הרמב"ם והר"ן, שכאשר אדם מתחייב לתת צדקה ולא נותן, הוא עובר מיד על לאו, ורק בקורבנות עוברים על לאו לאחר שלושה רגלים. ב. ה**רמ"א** (שם) הוסיף את דברי המרדכי שראינו לעיל, שאם אדם מתחייב לתת צדקה לבית הכנסת, רק כאשר הגבאי תובע ממנו את הכסף והוא לא נותן, יש בכך לאו (ואם הגבאי לא יודע שהתחייב, עליו לעדכן אותו).

עם זאת, מותר לאדם להפריש כסף לצדקה על דעת כך שהוא יפריש מעט מעט כל פעם (לדוגמא לשים בשקית התפילין כדי לתת כל פעם שלוש מטבעות), ועל האיסור עוברים רק כאשר מתחייבים לתת צדקה ללא הגבלת זמן. כמו כן, מותר להפריש כסף לצדקה על מנת לתת אותו לעני מסוים, אולם כאשר אותו עני מגיע, יש חובה לתת לו את הכסף מיד².

מה הדין כאשר מדובר בתרומה לבית הכנסת, שאינה תרומה ממנית, לדוגמא התחייבות לתת שמן למנורת בית הכנסת? ה**רדב"ז** (ב, תרצח) עמד על שאלה זו וכתב, שעוברים על לאו רק כאשר מדובר בכספי צדקה ממש, שנכללים בנדרים ונדבות הכתובים בפסוק. בנתינת שמן לבית כנסת, על אף שיש בנתינתו מצווה, אין בעיובו לאו. ובלשונו:

"דנדרים ונדבות יש בהם מצוות עשה, ולפיכך עובר עליהם על בל תאחר, אבל הנודר שמן למאור נהי (= נכון) דצד מצוה יש בהם דכתיב על כן באורים כבדו ה', אבל מצוות עשה של תורה ליכא (= אין) ולפיכך מצווה יש לשלוח אבל אינו עובר על לאו אלא במה שנזכר בכתוב."

עיקרון דומה אז ממסקנה הפוכה ראינו בעבר (ראה שנה ב') ביחס לקבלת מתנה מגוי. כאמור אז, ה**תוספות** (בבא בתרא ח ע"א ד"ה יתיב) כתבו שבניגוד לקבלת כספי צדקה מגויים שמהווה בפשטות בעיה (למעט במקרים מסויימים), דווקא קבלת מתנה מגוי לבית הכנסת מותרת, כיוון שהיא ניתנת כמו קרבן, ומותר לקבל קרבן מגויים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...

² ה**יראים** (שצג) כתב, שמותר לעכב את נתינת הצדקה כדי לתת אותה לעניים צדיקים, ורק עיכוב משום צרות עין אסור. ה**מרדכי** (בבא בתרא תצא) חלק על שיטתו וכתב, שיש לתת את הצדקה לעניים הראשונים שפוגשים, שכן אם אדם יאמר שהוא מחכה לעניים צדיקים, יוכל תמיד להתחמק בטענה שלא מצא עני מספיק צדיק.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com